

E-LOGOS  
ELECTRONIC JOURNAL FOR PHILOSOPHY/2002  
ISSN 1211-0442

---

## O PODSTATĚ A PŮVODU NAŠÍ KULTURY

Markéta Hovadíková

# **I. OBSAH**

## **I. OBSAH**

## **II. ANOTACE**

## **III. KLÍČOVÁ SLOVA**

## **IV. ÚVOD**

## **V. O POVAZE NAŠÍ KULTURY**

## **VI. POSTMODERNÍ KULTURA**

## **VII. KULTURA A JAZYK**

## **VIII. UMĚNÍ**

## **IX. VÝCHODISKO**

## **X. LITERATURA**

## **II. ANOTACE**

Ve své práci se věnuji nevyčerpatelné hloubce a šíři pojmu kultura, zejména některým prvkům, jež tvoří její součást a jsou jejím projevem. Spolu s Václavem Černým, F.X.Šaldou a Karlem Čapkem se snažím popsat kořeny, vývoj a hlavně povahu naší kultury, zamyslet se nad podstatou umělecké tvorby a s H.R.Rookmaakerem, Suzi Gablikovou či Z.Baumanem dospět až k branám postmoderny. Pokouším se nalézt kořeny krize naší kultury a navrhnout možné východisko.

## **III. KLÍČOVÁ SLOVA**

Kultura, umění, tvůrce, hodnoty, postmoderna, identita, křesťanství, svoboda , láska

## IV. ÚVOD

*Každé individuum si musí samo a bez zastoupení osvojit kulturu a žít svůj život.*  
K.Kosík

Kultura pro nás představuje kolektivně sdílenou představu o způsobu života, o přijatých axiomech a přijatelné axiologii, tedy kritéria dobra a spravedlnosti, etiky a mravnosti, krásy a umění... Vystupuje v podobě výtvarů lidské práce, norem, hodnot, pravidel, kognitivních a symbolických systémů a institucí organizujících lidské chování. Její součástí je metafyzický systém i kosmologická spekulace. Mohli bychom ji též definovat účelově jako návod, jak se máme ve společnosti chovat, čím se řídit, abychom dosáhli toho, co chceme, s co nejmenší námahou. Zároveň nám vytyčuje předpokládané reakce našeho okolí. Nejbravurněji a nejhumánněji však dle mého názoru vystihl podstatu pojmu kultura Václav Černý, když napsal: *Kultura je celek všech forem lásky a umění, myšlení a jednání, které dovolují člověku být stále svobodnějším a tvořivějším, být stále více člověkem*<sup>1</sup>.

Kultura tedy v sobě nenese pouze nahromaděné a předávané znalosti, získaná přesvědčení a osvědčené návody na přežití. Takto vyličený obsah onoho pojmu by vypovídal o jakési averzi ke společnosti, o představě, že všichni jsou si vzájemně nepřáteli a jen všeobecně uznávaná pravidla jednání s mnohaletou tradicí mohou zabránit vzájemnému vyhubení se<sup>2</sup>. Jako by kultura obsahovala pouze imperativní nebo negativní vymezení lidské existence. Právě naopak. Mým cílem je přimět čtenáře k tomu, aby byl na svou kulturu pyšný, aby dokázal vnímat, přijímat, aby dokázal pečovat o ji vytvořené hodnoty, o vše dobré, co mu kultura přináší. Kultura by měla jednoznačně člověka osvobodovat. Zjednodušit mu způsob orientace ve společnosti a skrze své nepsané normy zaručit co nejsnadnější cestu k rozvoji osobnosti a nezaměnitelné individuality každého člověka. Jedině takoví lidé mohou potom opět přispět k vytváření "zdravé" kultury, tedy kultury, jež by byla pýchou, oporou a součástí identity každého jednotlivce.

Václav Černý uvádí, že k základním principům každé kultury patří tzv. společenská transmise a víra. Společenská transmise jako způsob předávání vytvořených a přijatých hodnot na další pokolení, jež se uskutečňuje především ve výchově<sup>3</sup>, a víra jakožto důvěra v platnost a správnost hierarchie hodnot, skrze kterou na oltář kultury odevzdáváme lákavé možnosti bezhlavě rozhodovat o vlastním počinání. Skutečně žádná kultura nemůže přetrvát bez dostatečné duchovní účasti svých nositelů na ní samé. Kultura je výtvar člověka a bez jeho přízně chudne a vytrácí se a naopak rozkvétá, když je jí projevena důvěra, je-li největší pýchou lidstva a předmětem jeho nejúzkostlivější péče.

F.X.Šalda se pozastavuje nad rozdílem mezi pojmy civilizace a kultura. Civilizaci ztotožňuje v podstatě s hmotnou stránkou kultury, ale pouze s takovou, která přispívá ke zvyšování životního standartu a vůbec blahobytu celé společnosti. Civilizace je krycím názvem pro pokrok, rozkvět a zlepšování životních podmínek související s uspokojováním potřeb nacházejících se na dně Maslowovy pyramidy. Pojem civilizace neobnáší ony vyšší sféry lidského intelektu, sféry lidské duše a lidského srdce, které jsou tak vlastní kultuře. Kulturní člověk *může cítiti, jak vlá jeho životem tucha čehosi božského; příroda hovoří k němu a nebe sestupuje ve sváteční chvíli do něho; má své bohy, svou vlast, své předky, jest svázán s nimi i se svou půdou svatým poutem. Každý den jeho má své dílo a svátky jeho jsou plné smyslu a zasvěcení. Má svou poezii a své umění, svou tradici i svůj obřad*...<sup>4</sup> Máme tu tedy další definici kultury a z ní vyplývající její podstatný rys, totiž že kultura je nositelkou duchovna a činí tak člověka člověkem, odděluje jej od přírody, primitivnosti, zvířecosti, barbarství.

<sup>1</sup> V.Černý, O povaze naší kultury, Atlantis, Brno 1991, str.13

<sup>2</sup> Člověk člověku je vlkem?

<sup>3</sup> sociolog by řekl v procesu socializace a kulturní antropolog by odkázal na studie o akulturaci a enkulturaci

<sup>4</sup> F.X.Šalda, O předpokladech a povaze tvorby, Československý spisovatel, Praha 1978, str.63-64

Karel Čapek preparuje užívání tohoto pojmu ve své Kritice slov a konstatuje, že označení jakékoliv události jako kulturní vyžaduje masovost jejího výskytu ( teprve průměr dělá kulturu) a vylučuje nahodilost a individuálnost.

A jak se k pojmu kultura hlásí sama filosofie? Kantova koncepce kultury je založena na kategorickém imperativu. Kultura, to je především idea morálnosti, již se určuje úroveň svobody dosažené společností a jednotlivcem, úroveň vědy, umění, práce, ale také disciplíny a sebeomezování vypěstovaného výchovou. Cílem kulturního vývoje je vytvoření mravně dokonalé bytosti<sup>5</sup>. Hegel dává pojmu kultura ontologický význam, který slouží k vyjádření celku lidského světa. Považuje kulturu za určitý stupeň vývoje absolutního ducha, jeho sebepoznání a sebeuskutečňování, které probíhá formou lidského poznávání. Svět kultury je konstituován na úrovni smyslového názoru ( sinnliche Anschauung) v umění, v rovině představ (Vorstellung) v náboženství a vrcholí ve filozofii jako nejadekvátnější formě poznání, založené na myšlení (Begriff). Na přelomu 19. a 20.století bylo konstituování pojmu kultura dovršeno W.Windelbandem a H.Rickertem, který navrhl vybudování Kulturwissenschaft. Díky německé filosofii tak vznikla filosofická dimenze pojmu kultura, která má tendenci interpretovat jej jako jev abstrahovaný z celku společenského vývoje. Otázky kultury byly i později řešeny v rámci konkrétních filosofických systémů a ve 20.století se problematika kultury a kulturních hodnot stala součástí většiny filosofických směrů.<sup>6</sup>

---

<sup>5</sup> Kantův náhled na kulturu bývá zařazován do axiologického pojetí kultury, jež má kořeny v antice, dílech renesančních humanistů a bylo dále rozvíjeno v dílech německých klasických filosofů.

<sup>6</sup> S nejrůznějšími koncepcemi kultury se setkáváme na půdě fenomenologie (E.Husserl, R.Ingarden), existencializmu (M.Heidegger, K.Jaspers, J.P.Sartre), filosofické antropologie ( A.Gehlen, H.Plessner), personalizmu (Teilhard de Chardin, J.Maritain), pragmatizmu (J.Dewey), realizmu (A.N.Whitehead, G.Santayana), aniž by však došlo k jednoznačnému vymezení pojmu kultura.

## V. O POVAZE NAŠÍ KULTURY<sup>7</sup>

*Dnešní kulturní a umělecká bída počíná se renesancí, která se soustředila ve snahy po volnosti a roztržila dosavadní nádhernou jednotu v tříšť specialit.*  
F.X.Šalda

Co vlastně tušíme o povaze či dokonce o kořenech naší kultury? Co víme o její podstatě, o jejích bojích o přežití? Myslím, že takové úvahy je třeba rozvíjet v každé době. I v dnešní době, kdy se česká kultura vymanila ze spárů nadvlád přešlých monarchií a režimů<sup>8</sup> a hledá sebe sama v lidských myslích.

Kořeny ideového základu naší kultury musíme hledat v antickém Řecku, mezi občany Říma a “vyvoleného” národa Židů. Nesporný vliv měla do jisté doby<sup>9</sup> byzantská kultura i kultura germánská, jejíž příspěvek se tolik netýkal formativních idejí<sup>10</sup>.

Vědomí vysoko ceněné lidské individuality pochází od Řeků. Je však pozoruhodné, že Řekové měli stejný smysl i pro nadlidskou obecnost. V dobách řecké kultury se například největší dramatici nesnažili dosáhnout úspěchu za cenu přemrštěné individualizace svého díla a glorifikace své osobnosti. Nepokoušeli se nijak odvracet a vědomě oddělovat od masy svých diváků. Naopak, snažili se ji co nejvíce přiblížit a rozdíly mezi tvůrci samotnými umenšovat<sup>11</sup>.

Řekové představují pro naši kulturu pramen rozumu, sokratovského logické fungování ducha. Logos je ústředním pojmem řecké kultury; logos jako základní pohnutka pro třibení poznatků, pro hledání pravdy a k ukojení rozumu. Život řídící se rozumností je přirozený a dokonalý. Z rozumu vyplývá starořecký smysl pro sebekázeň, pro dokonalost těla i ducha. Soulad rozumu a přirozenosti (přírody) představuje prostředek k oné nadindividuálnosti. Žijeme-li podle rozumu, žijeme v dokonalém souznění s přírodou. Stejně tak žijeme-li v obci, ve společenství lidí, a staráme se o ně, plníme tak vůli přírody.

Uctívat hodnoty Dobra, Pravdy a Krásy patřilo k věcem rozumným. Dobro značila poslušnost zákonů obce, tedy poslušnost rozumu. Co se ideálu řecké krásy týče, odkazují zejména na množství uměnovědných studií o řeckém sochařství a prvních vypočtených a sestavených kánonech lidského těla<sup>12</sup>.

Jako bylo bytostně vrozeno Řekům svět poznávat, tak byli Římané posedlí ideou mu vládnout. V Římě vznikla nová myšlenka – myšlenka práva, právního občanství (*civis romanus sum* - a to bylo nade vše). Řím zakládá pojmy právo, právnost, oprávnění, stát, spravedlnost.

Židovská kultura žila pod nadvládou Říma jako jedna z podrobených. Její přínos naší kultuře měl představovat syntézu rozumu a etiky v kontextu silně zakořeněných náboženských hodnot.

Nicméně z židovství vzniklo křesťanství, pro Řím snad ještě více nesnesitelné. Přineslo nejen víru v jediného Boha, ale též novou mravnost. Odebralo jedinému “vyvolenému” národu jeho “vyvolenost” a výlučný nárok na spásu a darovalo ji celému lidstvu, každému člověku bez výjimky. Křesťanství zrovnoprávňovalo. Zdůstojnilo otroka

<sup>7</sup> Propůjčuji si název eseje V.Černého, jenž nese motto “Repetitorium a úvaha trochu abstraktní, ale až hrůza aktuální”

<sup>8</sup> a dostala se do spárů trhu a komerčních hodnot.

<sup>9</sup> do období tzv. Velkého schizmatu

<sup>10</sup> Germáni přispěli především k rozbití římského impéria, vývoji sociální feudální organizace atd.

Konkrétně uvádím alespoň velkou vnější kolonizaci našich zemí v 13.století, kdy bylo naše pohraničí osídleno Němci, a emfyteutickou kolonizací (založení vsí na německém, purkrechtním právu). Jedná se tedy o sociální a biologický přínos.

<sup>11</sup> Více viz. F.X.Šalda, O předpokladech a povaze tvorby, Československý spisovatel, Praha 1978, str.79-82

<sup>12</sup> Polykleitos, Praxiteles

vedle římského občana. Antická obec se tak rozšířila na celé lidstvo a statická mravnost antiky byla dynamizována.

Přínos křesťanství se může v konfrontaci s již přijatým kulturním základem starého Řecka a Říma zdát rozporuplný. Antický člověk žije v obci a stará se o ni a stejně tak křesťané. Ti by ji však měli zároveň opustit, protože jejich pravým domovem je církev. Antický člověk žije přirozeně podle rozumu a v souladu s přírodou, ale křesťan by tuto přirozenost měl do jisté míry potlačit za účelem vyšším. Antický člověk si nedovede představit dokonalejší život než je ten, který žije zde na zemi (tedy v obci podle rozumu a přírody). Je to člověk pozemský, světský. Křesťané žijí v tomto světě, tváří v tvář jeho radostem i strastem, nesmějí se jim však plně oddat. Jejich život je zasvěcen Bohu, příchodu Ježíše Krista a věčnému životu po pozemské smrti. Člověk antického Řecka zakládal svou moudrost na jednání v souladu s rozumem, obyvatel starověkého Říma obohatil rozumný život o dimenzi práva a křesťanství učinilo člověka synem Božím.

V duchu antického Říma a konkrétně římského občanství, teď už však s křesťanskou náplní, se nese středověká a částečně i novověká éra. Nad křesťanstvím bdí Svatá říše římská, křesťanští teologové koncipují pojetí státu jako pozemské obce boží<sup>13</sup>.

Vklad renesance do naší kultury a jeho důsledky pocítujeme hmatatelně i v dnešní době. Renesance založila navýsost liberální myšlenku lidské svobody. Avšak svobody "od", svobody s negativní dimenzí, jež má oprošťovat od domnělé svázanosti morálními, náboženskými a vůbec veškerými pravidly, která překážejí volnému a plnému rozvíjení lidské osobnosti. Toto oprošťování trvá dodnes. Už šest set let se neustále od něčeho "osvobozujeme", rušíme autority a nadvlády nad člověkem, avšak v tomto zběsilém procesu jsme ani nezpozorovali, že jsme vykořenili sami sebe z každého systému hodnot a dospěli jsme k axiologickému bezvládní.

Kult osobnosti a představa nehynoucí slávy pocházejí z dob renesance (a humanizmu), která je největším odklonem od křesťanství. Jen křesťan ví, že všechna sláva náleží Bohu a nepřisvojuje si slávu, pozemskou a pomíjivou. Křesťan se obrací od svého nitra k Bohu a k spravedlivému životu. Neobětuje nikdy svůj život osobnosti, ta se naopak realizuje smrtí skrze věčnost. Svoboda, kterou hlásal Kristus byla svobodou vnitřní, která odsunovala materiální zájmy, nestarala se o to, co budeme jíst, neshromažďovala peníze, představovala život v prostotě, morální čistotě, svobodný a naprosto nezávislý. Naopak renesance hledá veškeré štěstí a smysl (hledá-li vůbec nějaký) v pozemských radostech, které se povětšinou točí kolem uspokojování tělesných potřeb.

V renesanci ustupovala víra v morální řád a šířila se světskost. Také katolictví zesvětšelo. Středověkou prostotu nahradila světská nádhera a touha po politické moci. Osvobozený renesanční vladař je zabsolutněnou ideou svobody napěchovanou v pozemském těle.

Baroko je nedokonalou syntézou mravního zákona křesťanství a ideje svobodné neomezující se vladařské osobnosti. Jeho genialita tkví v tom, že pochopilo nemožnost realizace absolutní, totální svobody lidského individua znemožňující svobodu všech ostatních i sebe samotné, svobody bez hranic určených morálním řádem. Zmítá se mezi dvěma póly: pólem svobody, zakušené světské moci a pólem striktního morálního řádu.

Většinou se nehovoří o barokní filosofii, ale pouze o baroku jako o uměleckém slohu. Barok je pojmem spíše kunsthistorickým. F.X.Šalda se zmiňuje o dvou pnutích barokního člověka. Je *to pohyb ducha k absolutnu a pohyb duše ke Kristu*. Pohyb ducha k absolutnu symbolizuje lidské snažení porozumět světu, najít v něm pevný bod a na něm se zachytit, bod, ze kterého nám bude svět srozumitelný, byť třeba i nepřátelský. Pohyb duše ke Kristu je antagonizmem jen zdánlivým. Ve skutečnosti doplňuje snahu prvního druhu. Je to hledání bodu bez rozumění, ale s nadějí. Barokní člověk se snaží poznat Boha skrze tento svět. Paradoxnost spíše spočívá v jeho moci i bezmoci. Člověk má k Bohu blízko a zároveň je mu nekonečně vzdálen. Je bytostí vyvolenou ke spáse a zároveň posledním červem plazícím se v prachu světa.

---

<sup>13</sup> viz. Svatý Augustin - O obci boží, O božím městě. Obec boží je místem pro omilostněné při Posledním soudu, který uzavírá proces dějin. Proti tomu stojí obec pozemská pro padlé, určená k zániku. Církev není ještě Boží obcí, jsou v ní spravedliví i nespravedliví. Boží obec je církví připravována a na církevní půdě vznikne.

Baroko renesanční tendence zcela nepotlačilo a ani potlačit nemohlo. Znovu je rozvíjí osvícenství skrze svůj liberalizmus. V Anglii se projevuje skrze empirizmus či parlamentní režim, ve Francii skrze filosofii racionalismu a sociální vědy. Rozumová analýza a empirická zkušenost osvícenství snesly ideu svobody na zem a přesně vymezily oblasti její možné realizace – svobodu osobní a občanskou (týkala se svobody vědy, náboženského vyznání a umělecké tvorby), svobodu národní a sociálně-ekonomickou. Základ pro naplňování všech svobod byly svobody osobní a občanské.

Ve středověku a hlavně v renesanci vznikla postava člověka, jemuž bylo svěřováno formulovat problematiku lidského osvobození. Byl to původně antický mudrc, který se ve středověku převtělil v klerika, v renesanci dostal podobu renesančního humanisty a dnes jej známe jako intelektuála. Tento nadčasový vzdělanec prochází dnes hlubokou krizí danou rozpojením se pojmů vzdělanectví a svoboda v lidských myslích. Dnešní slovo vzdělance již není s to otrást vědomím národa. *Krizi moderního intelektuála*<sup>14</sup> v naší kultuře způsobila nadměrná specializace jeho oborů počínající v osvícenství a tlak totalizující se politické moci. Každá nadměrná specializace vede k odsouvání mravnosti a způsobuje, že se ať vědomě či nevědomě u oné úzce specializované vědy<sup>15</sup> pozapomíná na fakt její zneužitelnosti.

Osobní a občanské svobody byly uskutečněny pod heslem Volnost-Rovnost- Bratrství Deklarací práv člověka a občana za Velké francouzské revoluce. Význam volnosti a její postavení v triádě snad není třeba zdůvodňovat s ohledem na právě zmíněné renesanční ambice. Metafora bratrství v sobě snad neuvědoměle nese odlesk křesťanského *všichni lidé bratry jsou, protože jsou syny jednoho božského Otce* a jako takoví se mají vzájemně milovat. Stejně tak pojem rovnosti má spíše abstraktní než faktický význam. Po biologické ani psychologické stránce nemůžeme být všichni stejní. Václav Černý tvrdí, že *rovnost jakožto abstraktní požadavek je prostě nedorozumění* a původ tohoto požadavku vidí v osvětském racionalismu a empirismu<sup>16</sup>. Racionalismus jej zakládá na definici rozumem nadaného člověka (na rozdíl od zvířete) a na Descartově pojetí rozumu jako věci nejvšeobecněji sdílené. Empirici vyznívali a naměřili, že každý člověk má stejný počet končetin, po kterých chodí, je schopen myslet a mluvit a proto jsou si všichni rovni. Všichni žijí v téže světe a používají tytéž smysly. V jistém ohledu se jednalo o humanistickou myšlenku, se kterou jsme se setkali už v antickém Řecku: člověk je dobrý, a budeme-li vycházet z jeho rozumu a smyslů, vytvoříme lepší, lidštější svět, tolerantnější, kde se lidé nebudou vzájemně pronásledovat. Nelze však nedodat, že rozum sice máme všichni jeden, ale je mezi lidmi nerovnoměrně roztroušen. A že sice chodíme po dvou, ale to nic nevypovídá o kvalitě a schopnostech našeho ducha. Rovnost je možno chápat pouze jako rovnost práv, stejné spravedlnosti, nezciizitelnosti nároků a rovnost sociálních šancí. Nelze bezhlavě srovnat všechny lidi na stejnou úroveň, zrovnoprávnit je fakticky. Znamenalo by to někomu ubrat inteligence a jinému ji přidat, někomu odebrat charisma a jinému je přišít....Nelze bohudík amputovat kus talentu či osobního kouzla a přišpendlit je někomu jinému<sup>17</sup>. Nemůžeme manipulovat s dispozicemi, se kterými jsme se narodili, nemůžeme přerozdělovat duševní potenciál, nemůžeme všechny lidi napěchovat do jedné fazóny. Propagace takové "rovnosti" je přece doménou totality, komunismu, který si nevážil velikosti lidského ducha, nebyl-li mu poplatný a nepopřel tak vlastně svou velikost.

Racionalistická ani empirická svoboda nechápe člověka v jeho celistvosti. Člověk se tak stává objektem určeným přírodními zákony, obklopený pouze tou realitou, již je schopen poznat svými smysly. Vše je buď vědecký fakt nebo fantazie. Ani Bůh není přístupný našim smyslům...

Devatenácté století dalo vzniknout nacionalismu v podobě nacionálně-liberačních ideologií (Fichte), národně-osvobozeneckých a národně sjednotitelských hnutí směřujících ke vzniku národních států. Národy získávaly vlastní kulturní sebevědomí a jejich osvobozovací snahy vyústily po první světové válce v rozpad nacionálně různorodých říší (Rakousko-Uherska, Turecka a Ruska). Každá země v té době trpěla ve větší či menší míře

---

<sup>14</sup> V.Černý, O povaze naší kultury

<sup>15</sup> zejména přírodní a technické

<sup>16</sup> V.Černý, O povaze naší kultury, Atlantis, Brno 1991, str.39

<sup>17</sup> Tak by se otevřel nedozírný prostor pro fantaskní manipulaci s lidskými bytostmi. Člověk by si mohl hrát na Boha.



nacionalizmem naměřeným proti své nadvládě<sup>18</sup>. V té době přichází hospodářský liberalizmus volné soutěže formulovaný A.Smithem, R.Malthusem, R.Cobdenem, J. St.Millem. První průmyslová revoluce dává vzniknout modernímu průmyslovému a obchodnímu kapitálu, sociální liberalizmus konstituuje ekonomickou svobodu, nastává rozmach kapitalizmu. A jsme opět u problému absolutní svobody, nyní ekonomické svobody podnikavosti a bezuzdného uplatňování ekonomické moci vycházející z prvotního nerovného postavení bohatství a chudoby. Tento fakt "vykořisťování" dělnictva se stal impulsem pro vznik socialistického hnutí jako logického důsledku rozvinuvšího se kapitalizmu. Navázal tak na liberalizmus národnostní, hospodářský a sociální jako další forma osvobození člověka.

Socialismus viděl problém především ve vlastnictví výrobních prostředků a vytvářené hodnotě. Všechny výrobní prostředky vlastní kapitalisté a to je příčinou rozdělení společnosti na třídy, bohatnutí továrníků a vykořisťování dělníků. Lidská práce není spravedlivě ohodnocena a kapitalista si присvojuje nadhodnotu<sup>19</sup>. Socialismus řeší problematiku soukromého vlastnictví zespolčenštěním (zestátněním) výrobních nástrojů, které by mělo způsobit blahobyt všech. Lidskou práci hodlá odměňovat podle kritéria společenské prospěšnosti. Aby takový mechanismus fungoval spravedlivě, je ještě nutno vytvořit systém kontrol.Otázkou zůstávalo, jak socialismus nastolit.

Idea socialismu a hlavní pole jeho působnosti se soustředilo na výrobu, její vzrůst a správné naplánování, spravedlivou odměnu a patřičnou kontrolu. Cílovou metou bylo odstranit *umělou* třídní nerovnost a vytvořit tak prostor pro zdůstojnění a prosazení se skutečně každého jednotlivce, které mu bylo především majetkovou nerovností odepřeno. Pojem osobnost nebyl socialismu nijak proti mysli. Naopak osobnost je hybatelem dějin, možným strůjcem revoluce a vůdcem mas. Byl to hlavně komunizmus v době rozmachu své totalitní moci, který přistřihával křídla každému, kdo se jen lehce odchýlil od přijatelného průměru, naprogramovaného samostatně neuvažujícího stroje, masy tupých, nerozlišených, pásových produktů.

V našich zemích byla idea socialismu silná a jako utopistická nutně byla zneužita a zvrhla se po dvacetiletém období nezkušené české demokracie a šestiletém období fašistické diktatury v komunistický totalitní režim, který pohřbil všechny liberalizační tendence. Ideál komunizmu byl samozřejmě v prvopočátcích své existence v naší zemi (po vzniku KSČ, organizace, která jej měla uskutečnit) lákavou představou budoucího štěstí a jedním z nejsnadnějších řešení nejjednodušší sociální situace chudých. Bylo snadné v něj uvěřit a snad ani komunizmus sám nikdy nechtěl dospět do podoby, jakou se později prezentoval a ke které (pravděpodobně) musel dospět.

Karel Čapek formuloval svůj postoj ke komunistické doktríně v článku Proč nejsem komunistou v roce 1924. Dokonale vystihl podstatu a cíl komunizmu, když píše: *Poslední slovo komunizmu je vládnout, a nikoliv zachraňovat; jeho velikým heslem je moc, a nikoli pomoc. Chudoba, hlad, nezaměstnanost nejsou mu nesnesitelnou bolestí a hanbou, nýbrž vítanou rezervou temných sil, kvasící hromadou zuřivosti a odporu*<sup>20</sup>. Komunizmus obviňuje společenské zřízení. Zbavuje člověka odpovědnosti za své jednání a činí jej loutkou bez soudnosti, bez pojmu o odpovědnosti za svůj život, figurkou z plastelíny, kterou zformovalo stávající společenské zřízení, společenské podmínky, v nichž je nucen žít. Komunizmus chce vládnout a masu chudých potřebuje především proto, aby provedla zdařilou revoluci, poníž nastoupí komunizmus k vládě a teprve potom snad dojde na chudé. *Převratte společnost čímkoliv navrch; chudí padnou zase ke dnu a nanejvýše k nim přibudou jiní*<sup>21</sup>, píše Karel Čapek. Pomáhat chudým nemá být úkolem příští, ale stávající vlády. Komunisté podmiňují

<sup>18</sup> Itálie se obracela proti Německu, Německo proti Francii, Češi proti Německu atp.

<sup>19</sup> Marx sestavil následující rovnici:  $O = c + v + m$ , kde  $O$  je hodnota zboží,  $c$  je hodnota vytvořená minulou prací,  $v$  je hodnota pracovní síly a  $m$  nadhodnota vytvořená dělníkem. Součet  $v+m$  představuje nově vytvořenou hodnotu a podíl  $m/v$  míru vykořisťování. Pracovní doba je tak rozdělena na *nutnou*, kdy dělník vytváří hodnotu, a *nadbytečnou*, kdy vzniká nadhodnota, kterou schramstne kapitalista, aby se na jeho úkor obohatil.

<sup>20</sup> K.Čapek, Kritika slov, O věcech obecných, Československý spisovatel, Praha 1991, str.137

<sup>21</sup> Tamtéž, str.138

pomoc tím, že nejdříve revolučně dosadíme k vládě patriční garnituru. Teprve potom můžeme možná očekávat "spasení". Komunismus je založen na generalizaci, úmyslném zatemňování, nedůvěře a nenávisti. Nemluví o hodnotách soucitu, solidarity, soudržnosti. Mravní láska k člověku pramenící z křesťanství je nahrazena morálním zákonem nenávisti. Nikdy v dějinách nebyla nenávist povýšena na mravní zásadu, to je mírně řečeno protimluv, zvrácenost, protože není kultury bez mravnosti. Jak dlouho může takové monstrum fungovat?

Totalitní režim komunismu se sesul po čtyřiceti letech. Nové liberální snahy daly prostor pro nové budování demokracie. Je tedy jasné, že z pojmového i historického hlediska byl vždy prvotní liberalizmus, demokracie byla jeho důsledkem. Jedinou vynalezenou možností jeho realizace, jediným možným způsobem uvedení jeho zásad v život. Je to spíše způsob, jak spolu mohou lidé žít. Způsob soužití, který sám sebe nepovažuje za ideální a dokončený. Umožňuje vždy na sobě něco zlepšovat, pracovat na své formě. V tomto smyslu má mnoho společného s křesťanstvím. Je také cestou sebezdokonalování a věčné práce na sobě samém.

Na přelomu dvou tisíciletí stojí naše kultura tváří v tvář přílivu nových, odlišných kultur, o jejichž existenci neměla dříve ani potuchy, ať už to bylo zapříčiněno technickou, sociální či politickou nemožností cestovat a poznávat. Celý svět nebo přinejmenším Evropa teď stojí před úkolem, který si sama uložila, totiž integrace. Ta má proběhnout především v zájmu zlepšení ekonomické stránky lidského života. Svět žije pojmem globalizace. Kultury se mísí, předávají si své prvky, někdy jsou násilím nuceny je přebírat. Tak naše kultura je šířena do zemí, které jejími civilizačními zásahy získaly možný způsob obživy, ale kterým je také předkládán náš systém hodnot. Naše kultura se často cítí být velkou spasitelkou a její misionářské snahy v zemích, jež jsou chudší jen po materiálně-ekonomické stránce, nadělají svým etnocentrickým postojem často víc škody než užitku<sup>22</sup>. Ale to už je jiná problematika.

## VI. POSTMODERNÍ KULTURA

*Zdá se, že v životě Mutantů existuje něco, čemu se říká omáčka. I když znají pravdu, pohřívají ji pod kořeněnou vrstvou pohodlí, materializmu, nejistoty a strachu. V jejich životech je také něco, čemu se říká cukrová poleva, a to symbolizuje způsob, jakým tráví téměř celý čas vyměřený jejich existenci: povrchním, umělým, dočasným konáním, které chutná příjemně a má pěkný vzhled. Stráví však příliš málo času rozvíjením svého věčného bytí.*

*M. Morganová – Poselství od protinožců*

Dnes (a o tom se zmiňuje už F.X. Šalda) je spíše vzácností, aby lidé měli sebemenším pojem o smyslu a obsahu kulturních hodnot. Náš život se zracionalizoval, naše jednání zutilitarizovalo. Z lidských životů se pomalu vytrácí jeho duchovní rozměr, jestli už jsme se ho elegantně nezbavili v osvícenství. Nejvyššími hodnotami se nám staly každodenní hmatatelné užitky. Zapomněli jsme, že hmotný pokrok není samoučelný, že je jen milníkem na cestě k něčemu vyššímu. V současnosti se často mluví o krizi či dokonce o smrti kultury. Jedním z důvodů může být ten, že se člověk ke kultuře necítí být vázán. Vždyť v naší zemi je například vlastenectví považováno téměř za historizmus. Kultura je naší minulostí i přítomností, které se nemůžeme jen tak setrást. Při konfrontaci s ní nemusíme vždy být spokojeni, ale i její kritika je pro ni živoucí půdou. Umožňuje, aby se nám kultura nestala pouhou bezobsažnou formou a pojem kulturní hodnoty nesnesitelně dotěrnou floskulí. Nevšímavost a lhostejnost jsou zhoubnými prvky, jež vyúsťují v kulturní zmatenost. Konzumní charakter dnešní společnosti má za následek konzumní přístup ke kultuře, tedy pasivitu, aroganci, cynismus. Přestáváme do kultury investovat své snažení, tvorbu, svou lásku. Místo toho očekáváme, že kultura nám bude plně k dispozici, aniž se jakkoliv zasloužíme o její udržování, péči a rozvíjení.

---

<sup>22</sup> Mám zde na mysli zlepšování životní úrovně např. chudých států Afriky skrze ekonomickou pomoc a jejich současnou (nechtěnou?) indoktrinaci evropským životním stylem, evropským způsobem tvorby blahobytu. Dále to je postoj států k etnickým menšinám nebo k původnímu obyvatelstvu jejich území (problémy australských domorodců apod.)

Už kultura moderny je kulturou zoufalství a pochyb, kritiky a odporu. Je bytostně skeptická, bojovná podezíravá, nespokojená, rozhněvaná. Vyhláší válku iluzím, fantaziím, sebeklamům, lžím a zkamenělým pravdám. Její kritika byla vždy namířena proti výkonům moderní civilizace, z nichž žádný neobstál. Snažila se zprůhlednit a zjednodušit nekonečnou složitost lidského světa v jednoduchý racionalizovatelný model.

Zmínila jsem už, že vědomí vysoko ceněné lidské individuality pochází od Řeků, ale že byli schopni stejně plně žít pro svou obec. Moderní člověk má opačnou starost, totiž starost o svou identitu. Starost pramenící z pocitu manipulovatelnosti lidské existence a neurčitosti a nedefinitivnosti všech forem identity, které přijala. Člověk ztrácí pojem sám o sobě, o vlastní podstatě, o hranicích svého já, neboť těžko lze najít fakt, který ještě nebyl zpochybněn, vyvrácen. V záplavě prchavých zážitků hledá člověk opěrný bod. Identita se stává něčím, co se konstruuje. Obsahuje nutkání odlišovat se od jiných a spojitost charakterových vlastností, jejich trvání a nezávislost na vnějším dění<sup>23</sup>.

Náš život postrádá strukturu, která by jej uvedla do patřičných ( a nebo vůbec nějakých) mezí. Kulturní hodnoty nám předané nejsou pro nás ničím, protože nejsou zvnitřněny. Život má charakter epizodičnosti, vytrácí se z něj souvislost, návaznost, důslednost. Vše se stává dočasným, prozatímním, přechodným, časové rámce se umenšují<sup>24</sup>. Z tohoto faktu plyne za prvé ztížená možnost hledání již zmíněné lidské identity a za druhé, lidská práce či lidské prožívání už neznamená hodnotu samu pro sebe. Často ani nestačí vzniknout vztah člověka ke své práci a snad by to nebylo ani vítané. Dnes se vyžaduje co největší šíře vzdělání, hlavně žádná specializace a co nejmenší pojem o vlastní identitě. Přesně vymezená identita je na překážku. I mezilidské vztahy se navazují s vizí, že nebudou trvat "věčně". Dočasnost, univerzalita, flexibilita, distance a emocionální sterilita. Skutečně dnes nezbývá čas pro hlubší formu citového prožívání. Je to něco, co člověka zdržuje, nepřiměřeně zatěžuje a navíc to obnáší stálost, nepřítele postmoderního člověka. Duševno a duchovno se nám stává nepřiměřenou zátěží, kterou je třeba odříznout, aby se balón naší "osvobozené osobnosti" mohl vznést co nejvýše. Zaměnili jsme formu za látku, ani nevíme jak a co víc, ani nevíme, že se to vůbec stalo a že to není tak docela v pořádku. Život se nám rozpadl do jednotlivých epizod, které postrádají logické propojení. Také naše kultura se proměnila v přehlídku krátkodobých mód. Býti znamená být vnímán; popularita je prostředkem pro ujištění se o vlastní existenci, paradoxně však také demonstrací pomíjivosti, která však nemusí být definitivní, protože postmoderna nezná definitivnost.

---

<sup>23</sup> Filosofie vykazuje dva základní přístupy k situaci lidského individua. Descartes, Kant a celé osvícenství považuje identitu za něco, co by měl člověk odhalit v podobě "lidské podstaty". Jedině pomocí rozumu se nám podaří prorazit hradbou každodenních zážitků a dobrat se k podstatné podstatě. Později (u Heideggera či Sartra) byla z identity učiněna otázka vynalézání lidské podstaty na základě rozhodnutí, kterému je nutno obětovat celoživotní úsilí.

<sup>24</sup> Málokdo zastává stejný druh zaměstnání po celý život. Většinou lidé pracují v jiných oborech než v těch, které vystudovali a práci často střídají. Kvalifikace potřebná dnes může být zítra k ničemu. Ještě rychleji stárnou informace.

## VII. KULTURA A JAZYK

*Řeč je sama duše a kultura národa. Zdokonaluje-li se národ, musí se zdokonalovat i jazyk; neboť je živý a vyvíjí se s námi všemi, stále nesen výškou duševního napětí národního.*  
Karel Čapek

Můžeme říct, že jazyk je (nebo alespoň dříve byl) nejsystematizovanější částí kultury. Představuje jakési primární médium mezilidské komunikace a jeho význam pro existenci, rozvíjení a přenášení kulturních hodnot je nedostižitelný. Řeč již obsahuje jistá zobecnění a rozlišení, jež jsou předávána z generace na generaci. Naopak lidská řeč do jisté míry závisí na schopnosti abstraktního myšlení a používání kultury.

Struktura, složitost jazyka a jeho gramatiky nemá nic společného se strukturou kultury či společnosti. Všechny jazyky světa mají slovní zásobu čítající několik tisíců slov. Zdálo by se, že jazyk jednoduchých společností je chudší oproti jazykům vyspělých průmyslových zemí. Není tomu tak. V řeči obyvatel "západu" najdeme bezpočet výrazů týkajících se nejrůznějších oblastí vědy a techniky, tedy slov, jež přinesly průmyslové, manažerské či technologické revoluce. Naproti tomu jazyky "přírodních národů" obnášejí přiměřeně bohatou slovní zásobu v jiných oblastech zájmu. Jedná se především o přírodní jevy, rostlinná názvosloví, druhy počasí apod. Jazyk odráží prostředí existence té které kultury.

Žádná studie doposud neprokázala příčinný vztah mezi jazykem a podstatou kultury, která jím mluví. *R.F.Murphy* k tomu dodává: *Starořecky mluvil Sokrates i anatólský pastýř, anglicky zase Shakespeare, Newton i chudí chalupníci. Indiáni kmene Šošonů v Nevadě, prostí lovci a sběrači, mluvili jazykem podobným tomu, který používali mexičtí Aztékové, zakladatelé oslnivé civilizace*<sup>25</sup>. Zdá se tedy, že hranicemi našeho světa jsou hranice našeho jazyka. Ale co potom náboženské spisy, mýty, legendy, pohádky...Kde vzal člověk slova pro zachycení toho, s čím se nikdy nemohl setkat, totiž s nadpřirozenem?

Otázkou také zůstává, zda schopnost používat jazyk je podmíněna geneticky či kulturně (tzn. je-li předmětem biologického či kulturního determinizmu). Obecně známý teorém vlčích dětí svědčí pro kulturní determinizmus<sup>26</sup>. Naopak *R.Jakobson* či *G.Drachman* se zabývali studiem vývoje lidské řeči po narození. Z relativní snadnosti, s jakou je dítě schopno učit se mluvit, usoudili na existenci vrozených dispozic umožňujících optimální osvojení jazyka. *Noam Chomsky* se domníval, že struktury řeči jsou nám vrozené, nikoliv však schopnost mluvit konkrétním jazykem. Většina současných lingvistů hovoří o univerzální gramatice či jazykových univerzáliích.

Mohli bychom takto dále pokračovat a zmínit se o vývoji paradigmát jazykovědy, o semiotické antropologii o strukturalizmu atd. atd. Pro účel mé práce je však mnohem důležitější skutečnost, že jazyk je jakýmsi obrazem kultury. Jeho skladba odpovídá zákonům myšlení, jeho logika zákonům rozumu národa. Řeč má desítky výrazů pro věci, které máme na denním pořádku. Z řeči konkrétního člověka můžeme nahlédnout něco z jeho osobnosti. Z jazyka národa můžeme poznat jeho silné či slabé stránky. Frázovitost, podezřelá jednoduchost a chudoba jistých druhů výrazů či existence floskulí a prázdných frází vypovídá o tom, že je cosi shnilého v životě společenském. Skrze bohatství jazyka rozpoznáme bohatství národa. Jeho dokonalost je přímo úměrná dokonalosti lidské společnosti.

Dnes jsme zaplaveni nadbytkem informací, zvuků a komunikátorů, na jejichž vstřebání ani nemáme čas. Slovo se stalo přebytkem, odpadkem civilizace. Jazyk nezaznamenává žádný rozvoj, jeho kultura spíše upadá. Lidská řeč ztrácí na bohatství a plnosti, slovní zásoba se ztenčuje<sup>27</sup> a schopnost verbálně komunikovat se vůbec vytrácí.

<sup>25</sup> Robert F.Murphy, Úvod do sociální a kulturní antropologie, SLON, Praha 1999, str.39

<sup>26</sup> Jsou tak zpochybněny mýty o Romulovi a Rémovi, o Tarzanovi atd.

<sup>27</sup> zvláště v oblastech týkajících se všeho pozitivního, kladných charakterových rysů, lidských citů a emocí apod.

Člověk je nenapravitelně nevďečný tvor. Snad to nebude znít jako klišé, když připomenu, že několik set let byla čeština pouze jazykem trpěným, jazykem malého podrobeného národa, kterému nebyla věnována vládnoucími garniturami větší pozornost. Český napsaná kniha, divadelní hra od českého autora a česky zahráná, české písně apod. znamenaly pro naši zemi velmi mnoho. Každý krůček k osvobození národa s jeho vlastním jazykem, tradicemi a uměním byl oslavován v srdcích obyvatel celé země<sup>28</sup>. Dokážeme svou kulturu konečně svobodně rozvíjet?

## VIII. UMĚNÍ

*Správná cesta je taková : osvoj si to, co udělali tvoji předchůdci, a jdi dále.  
Lev Nikolajevič Tolstoj*

*Neumřel jsem, ale ze života nic nezůstalo.  
Dante Alighieri*

Uvnitř nasycenosti člověka se skrývá prázdnota – smyslová, významová, emocionální. Stejně, jako dnes trpí lidská řeč a literatura, trpí dnes hudba pod oceánem zvuků a malířství pod haldami reklam, designů, neonů...

Umění dnes vůbec nerespektuje tradici, má negativní vztah k již vytvořenému, ke zkušenosti předešlých generací. Zmiňuje se o tom F.X.Šalda, a jestliže tato otázka byla aktuální circa před stoletím, dnešního stavu by se pan Šalda jistě zhrozil. Tradice je chápána coby přežitek, konzervatismus, strnulost, svázanost, staropanenská záliba v minulém a neschopnost se od něj odpoutat. Tato situace představuje pro kulturu jistou hrozbu. Neboť co jiného kultura je, než kontinuální přenos lidských zvyklostí a výtvorů z generace na generaci? Co jiného tvoří základ každé kultury než jistá tradice, od níž se odvíjejí a z níž se vyvozují všechny kulturní počiny? Tradice není nic mrtvého. Není to základna vytvořená před stovkami let a od té doby nezměněná a nezměnitelná. Kulturní tradice je stále cosi nehotového, nedotvořeného, co však nese svou klíčovou ideu, a jež se s postupem času obohacuje a přizpůsobuje své době a svým nositelům. Tradice je především tvořivost a víra v jednotu, v propojení umělce s něčím vyšším. *Platónská anamnéza, platónské rozpomínání se jest opravdová tradice, to znamená opravdová tvorba nadosobní. Platónskou anamnézu nalezneš u všech opravdových tvůrců literárních: ji právě sjednocuje dílo jejich přítomnost národní s národní minulostí a ospravedlňuje národní budoucnost*<sup>29</sup>. Umění o sobě je bez minulosti, je věčně mladé. Bojuje proti konvencím rozumu a starobě dneška, proti racionalitě smyslové, emocionální otupělosti, proti tupé stádnosti, pasivitě a odevzdanosti. Umělecká tradice znamená uchování kontinuity tohoto poslání.

S tím, že dnešní umělci považují tradici za kopírování minulého, souvisí již několikrát zmíněná posedlost po odlišení své individuality od mas i od ostatních umělců, potřeba vlastního ničemu nepodobného stylu a nezaměnitelné individuálnosti. Nebojí se používat k tomu nejrozumnějších prostředků – snaží se šokovat, varovat, vyhrožovat, znechucovat<sup>30</sup>. Je to snad i strach ze smrti a touha po věčné slávě nebo alespoň po tom, aby jejich jméno nebylo zapomenuto a žilo věčně v myslích lidí.

Růst a tvořit je dnes paradoxem, protože běžná lidská logika zná jen stárnutí, umírání. Dnešek je starší než včerejšek a zítřek než dnešek. Růst a tvořit znamená od

---

<sup>28</sup> Všeobecný rýpal by mohl namítnout, kam že až dospěla snaha o zvýšení národního sebevědomí, když Václav Hanka a Josef Linda padělali a podvrhli Rukopisy královédvorský (1817) a zelenohorský (1818)...Jejich obranu ponechám na jiných, ale nutno dodat, že objevení obou rukopisů mělo kladný vliv především na české umělce a skrze ně i na český národ.

<sup>29</sup> F.X.Šalda, O předpokladech a povaze tvorby, Československý spisovatel, Praha 1978, str.103

<sup>30</sup> Grünewaldovo Pokušení svatého Antonína a celá Goyova tvorba pozdního období jsou již dávno pokusem o to, jak člověka šokovat strašlivou podívanou a varovat jej tak například před pácháním hříchů. V minulých staletích byla však taková díla spíše výjimkami, které splnily svůj morální účel. Dnes, kdy jsme zahlceni nesmyslnými výtvary, se jejich smysl vytrácí a zůstává jen nepochopení a zmatek.

základů takovou logiku vyvracet. Být tvůrcem znamená být stále mladým, jít proti toku čas, zapomenout na vyjeté koleje, všednost a každodennost a svěřit se do rukou svých múz, do vyšších sfér, odevzdat se do rukou Boha, který tvoří skrze něj. Nesprávně se mluví o pokroku v umění. Umění není nic, co by mělo být překonáno. Každý umělecký čin je ojedinělým, originálním, neopakovatelným skutkem, dovršeným a uzavřeným, který nelze zlepšovat ani opravovat.

Krise v umění se citelně začala projevovat již od počátku dvacátého století<sup>31</sup>, tedy v období tzv. moderny. Není snad třeba zdůrazňovat silnou provázanost dějinně-kulturních událostí, tedy přímý vliv dobové mentality (ať už pozitivní či negativní) na sféru umění. Moderna byla výsledkem procesu ekonomické racionalizace a sekularizace všech oblastí života, umělecký diskurz, avantgarda, revoluce v umění, rozchod s tradičními uměleckými měřítky: pevná forma v literatuře, předmětnost v malířství, tonalita v hudbě. Místo toho nastupuje abstrakce, disharmonie, dadaistická nesmyslnost, surrealistické podvědomí, socrealismus apod. Umělci získali nově estetické sebevědomí, přestali brát ohled na mimoumělecké instance. Umění prošlo procesem autonomizace a dospělo k estetické autonomii, vzdálilo se od náboženských a politických povinností. Narostl deficit legitimity umění, zproblematizovala se jeho užitečnost.

Filosofický základ moderny můžeme již v náznacích najít v estetice Immanuela Kanta. Kantovi jde o široký pojem estetické zkušenosti, jejímž základem je subjekt se schopností esteticky cítit. Oblast přesně vymezená pro estetickou zkušenost neexistuje, estetické má vlastní autonomii, v ní jsou akceptovány účely jen estetické. Vкус představuje hodnotící smyslové citění bez jakéhokoliv zájmu. Soud vkusu vyžaduje obecnost, opouští subjektivno. Krásné je to, co se líbí všeobecně, *je poznáváno bez pojmu jakožto předmět nutného zalíbení*, nepodléhá materiální zákonitosti přírody, ani svobodné vůli, ale dle své formy vyvolává dojem účelnosti, vnitřní soulad a pak teprve estetické zalíbení. Subjektivní záliba se může stát všeobecným soudem pouze tehdy, když předmět záliby obnáší vnitřní soulad a důslednost. Čistý soud vkusu je soudem bez vlivu půvabu a dojetí, motivem je jen účelnost formy. Krásné nevzbuzuje resentment, reagujeme na něj neúčelovým zalíbením, je výsledkem souhry mezi vnímajícím subjektem a předmětem, který je s to vyvolat pocit zalíbení bez oslovení určitých zájmů, tzn. krásný může být člověk, dílo, příroda.

Z toho všeho nám tedy vyplývá, že umělecká díla jsou předměty zhotovené k vyvolání neúčelového zalíbení, což konstituuje míru autonomie umění. Soud vkusu tedy spočívá v subjektivní zkušenosti a zároveň vznáší požadavek závaznosti. Základem, sjednotitelským prvkem této dichotomie, je princip *obecného smyslu*, který představuje cosi jako ideální normu krásna, jež nás spojuje se všemi lidmi. Aby hodnocení krásy nezáleželo jen na smyslech je nutná *estetická idea*. Ta nemůže být převedena na definitivní jazykový výraz, tzn. krásné umožňuje myslet, ale nevede k formulovatelnému konci.

Vznešené je totéž co *velké*, co je *nad veškeré srovnání*. Týká se kvantit. Matematicky vznešené nelze pojmut smysly, dynamicky vznešené je výsledkem vnímání a prožívání. Spojuje se zde zážitek ohrožení a zkušenost, že tomu lze čelit, že můžeme ovládnout přírodu a posuzovat její moc esteticky. Vznešenost je jednota krásného a děsivého. Lyotard ještě dodává, že je to *zobrazení nepředstavitelného*. To jsou přece myšlenky hodné (post)moderního umění. Hlavní však je fakt, že Kant oddělil estetický soud od uměleckého díla skrze své neúčelové zalíbení a otevřel tak prostor pro vznik moderny.

Hegelova estetika umění byla orientovaná na ideál klasicizmu. Hegel vylučuje přírodně krásné, umělecká krásna stojí výš než příroda, *umělecká krásna je zrozená z ducha a obrozená duchem, duch je to pravdivé, to, co vše obsahuje*. Přírodní krásna není vlastností přírody jako takové, je *reflexem krásna, které náleží duchu*. Umění je spjato s duchem a má nárok na pravdivost. Je vázáno na účel, slouží ke zkrášlení všedního dne. Jen ve své estetické autonomii, nikomu nepovinná může *přivést k uvědomění, vyslovit božství*,

---

<sup>31</sup> Už osmnácté století přineslo do malířství problém – co malíř vidí a co má malovat. Goya zobrazuje fakta. Na obraze Poprava 3.května vidíme střelající vojáky, Oblečená Maja je Goyova milénka hraběnka z Alby. Zmizeli mučedníci a andělé, přinášející vavřínové věnce, zmizel meč Božího hněvu. Místo nich jsou tu revolucionáři a vojáci vykonávající exekuci. Venuši, ideu a bohyni, nahradila “obyčejná” žena.

*nejhlubší zájmy člověka, nejobsáhlejší pravdy ducha spolu s filosofií a náboženstvím. Umění je zprostředkovatelem mezi vnějším, smyslovým, pomíjejícím a mezi myšlením, zprostředkovává pravdu smysly.*

Duch se vyvíjí od umění k náboženství a k filosofii, proto *forma umění již přestala být nejvyšší potřebou ducha*. Umění ztratilo kultovní a náboženské funkce, stává se jen předmětem estetického soudu, protože nemohlo být posuzováno dle jiných kritérií (náboženských, morálních, politických...). Umění ztratilo svou funkci, což umožnilo vznik vědy o umění. Dnes už je nutná potřeba interpretace umění. Umělec po ztrátě mimoestetických směrnic a aspektů je svobodný v tvorbě, suverénní. A to je ona svoboda umělce moderny.

## IX. VÝCHODISKO

*Tak často slyšíme, jak lidé říkají: zlé časy, svízelná doba. Žijme důstojně jako lidé, pak bude i naše doba dobrá. Doba je taková, jací jsme my.*  
Sv. Augustin

Zabývat se krizí dnešního umění a demonstrovat na ní krizi kultury by jistě vydalo na desítky a desítky stránek.<sup>32</sup> V rámci našich úvah o kultuře je však nezbytné (opět) zdůraznit fakt, že možná neuvědomělá krize duševní a duchovní dimenze života, zoufalé hledání smyslu života atd. atd. má kořeny v onom osvobození se člověka počínajícím v renesanci. Vždyť můžeme dnes vůbec prohlásit o některé normě či pravidle, že nebylo nikdy v historii porušeno, zpochybněno či odvrženo jako nepotřebné, překonané, svazující nebo omezující? Vysvětlení je v podstatě jednoduché a souvisí s všeobecnou vlastností nezbedného lidského pokolení. Lidský život před zhruba šesti sty lety byl svobodný i spoutaný zároveň. Staré kultury vymezily a uvedly v platnost systém duchovních norem, jenž postihoval všechny oblasti života. Poměr mezi osobností a nadosobním byl pevně vymezen. Toto vymezení člověku na jedné straně usnadňovalo život: tehdejší člověk nikdy nepoznal pravou "existenciální krizi", totiž pochybnost, nejistotu, strach, to, co dnes prožívá každý jednotlivec, zabývá-li se vůbec takovými úvahami. Vše bylo vázáno danými kulturními zásadami pronikajícími všemi oblastmi lidského života. Člověk v této jistotě mohl zužitkovat svůj život, jak nejlépe dovedl a jak jen to tehdy bylo možné, a nenechal se stravovat neplodnými úvahami o smyslu života.

Ale v povaze člověka je bouřit se, objevovat nové a staré bourat už jen proto, že je to staré. Takový způsob života přinášel na druhou stranu nesvobodu – nesvobodu vybrat si, jak žít, čím se řídit, na co se soustředit a co zavrhnout. Nesvobodu a vůbec všechny nedostatky si člověk uvědomuje silněji než veškerou svou svobodu. Člověk se začal bouřit, odvrhovat staré normy, hodnoty a měřítko zakotvená ve sféře Božské dokonalosti. Nahradil i jistotu Boží přítomnosti ve svém životě a v sobě samém, zodpovědnost za své činy před sebou a před Bohem jako něco nepotřebného, co překáží realizaci jeho svobod. Víra se stala prázdným pojmem, započal proces sekularizace. Zvýšilo se materiální zajištění, ale starost o duši (i obec) mizí. Nechci tvrdit, že dnešní doba je nemravnost nad nemravnost. Lidé hřeší ve všech dobách stejně, zdokonalují a rozšiřují se jen prostředky, skrze které je to možné. Dostojevskij vypovídá o své době ústy románové postavy: *...A nechtějte mi nahnat strach tím svým blahobytem, svým bohatstvím a tvrzením, že dnes je méně hladu a že doprava je rychlejší! Bohatství přibývalo, zato však ubylo síl; pospolitá myšlenka už není: Všechno zpuchřelo, všechno shnilo a všichni shnili!*<sup>33</sup>

Zmizela jednotná myšlenka, kterou dávalo lidstvu křesťanství. Stále více si uvědomujeme, že náš svět je postkřesťanský, posthumanistický. Křesťanství jako princip všeobecné lásky a pokory, jako cesta životem znamenající neustálé sebezdokonalování... Život s Bohem je život v dokonalé svobodě. Bůh nám nedal konkrétní zákony týkající se kulturních prvků, ale svěřil nám tyto věci do našeho rozhodování. Stvořil člověka tak, aby mohl volně poznávat své možnosti, objevovat je a naplňovat. Je to však svoboda jiná než ono neustálé "osvobození" se, jehož jsme svědky v dějinách naší kultury.

<sup>32</sup> Tomuto tématu se blíže věnuji ve své práci *Umění jako zrcadlo doby* (pouze však na několika stranách) publikované v časopise E-LOGOS 2001 pod studentskými pracemi.

<sup>33</sup> F.M. Dostojevskij, Idiot

Sv. Petr píše: *Slibuji jim svobodu, ale sami jsou služebníky záhuby.* Ve jménu svobody už byla provedena nejedna revoluce ústící v totalitu či diktaturu, ve jménu svobody jsme dnes ochuzeni o důležitou duchovní dimenzi našeho života. O ale svobodu musíme usilovat, protože není-li svoboda, ztrácí se lidskost. A ve světě bez svobody nemá místo láska.

Jde o možnost nabytí vnitřní svobody , která vyžaduje odpovědnost, angažovanost, mnoho úsilí a času. Křesťanství a jeho hodnoty se mohou stát skutečným východiskem, ale jeho postavení dnes není jednoduché a podobá se situaci křesťanství v období jeho vzniku. Většina jej nahlíží jako nedůvěryhodné sektářství, společenství lidí bez vlastní vůle.... Křesťanům však nepřísluší soudit je, ale modlit se za ně, setkávat se s nimi otevřeně a bez výčitek. Tento svět volající po lidskosti, lásce a svobodě není něco vzdáleného; křesťané musí protestovat, ale protestovat v lásce, a ne v nenávisti a anarchii. Je třeba usilovat o lidskost, neboť to je velký dar od Boha. Jistě: to vše je notně neefektivní a ekonomicky nevýhodné. Ale efektivita, rychlost, lukrativnost či flexibilita nejsou primárními hodnotami, i když na svém místě jsou správné a důležité. Nelze je projektovat na celý lidský život a co teprve do věčnosti... *Hleďte nejdřív království nebeské a vše ostatní vám bude přidáno*, řekl Ježíš. Snad budeme někdy hledat pravou lidskost a pravou svobodu ve jménu lásky a bude to pro nás nejefektivnější činností, při níž budou zdroje našich sil nejlépe alokovány a hodnota funkce zisku bude přitom dosahovat svého maxima .



## **X. LITERATURA**

- ☞ V.Černý, O povaze naší kultury, Atlantis, Brno 1991
- ☞ F.X.Šalda, O předpokladech a povaze tvorby, Československý spisovatel, Praha 1978
- ☞ K.Čapek, V zajetí slov, Svoboda, Praha 1969
- ☞ K.Čapek, Kritika slov, O věcech obecných, Československý spisovatel, Praha 1991
- ☞ K.Čapek, Poznámky o tvorbě, Československý spisovatel, Praha 1959
- ☞ K.Čapek, Marsyas, Československý spisovatel, Praha 1971
- ☞ Hans Joachim Störig, Malé dějiny filozofie, Zvon, Praha 1999
- ☞ E.Rádl, Útěcha z filosofie, Votobia, Olomouc 2000
- ☞ Z.Baumann, Úvahy o postmoderní době, SLON, Praha 1995
- ☞ Emerich Coreth – Co je člověk? Základy filosofické antropologie, Zvon, Praha 1994.
- ☞ H.R.Rookmaaker – Moderní umění a smrt kultury, Návrat domů, Praha 1996
- ☞ Konrad Paul Liessmann, Filozofie moderního umění, Votobia, Olomouc 2000
- ☞ Suzi Gambliková - Selhala moderna?, Votobia 1995
- ☞ Robert F.Murphy, Úvod do sociální a kulturní antropologie, SLON, Praha 1999
- ☞ Ivo T. Budil - Mýtus, jazyk a kulturní antropologie, TRITON, Praha 1999.
- ☞ A.Vodáková, O.Vodáková, V.Soukup - Sociální a kulturní antropologie, SLON, Praha 2000
- ☞ Václav Soukup - Přehled antropologických teorií kultury, Portál, Praha 2000
- ☞ Václav Soukup – Dějiny sociální a kulturní antropologie, UK, Praha 1996
- ☞ Claude Lévi-Strauss - Rasa a dějiny, Atlantis, Brno 1999